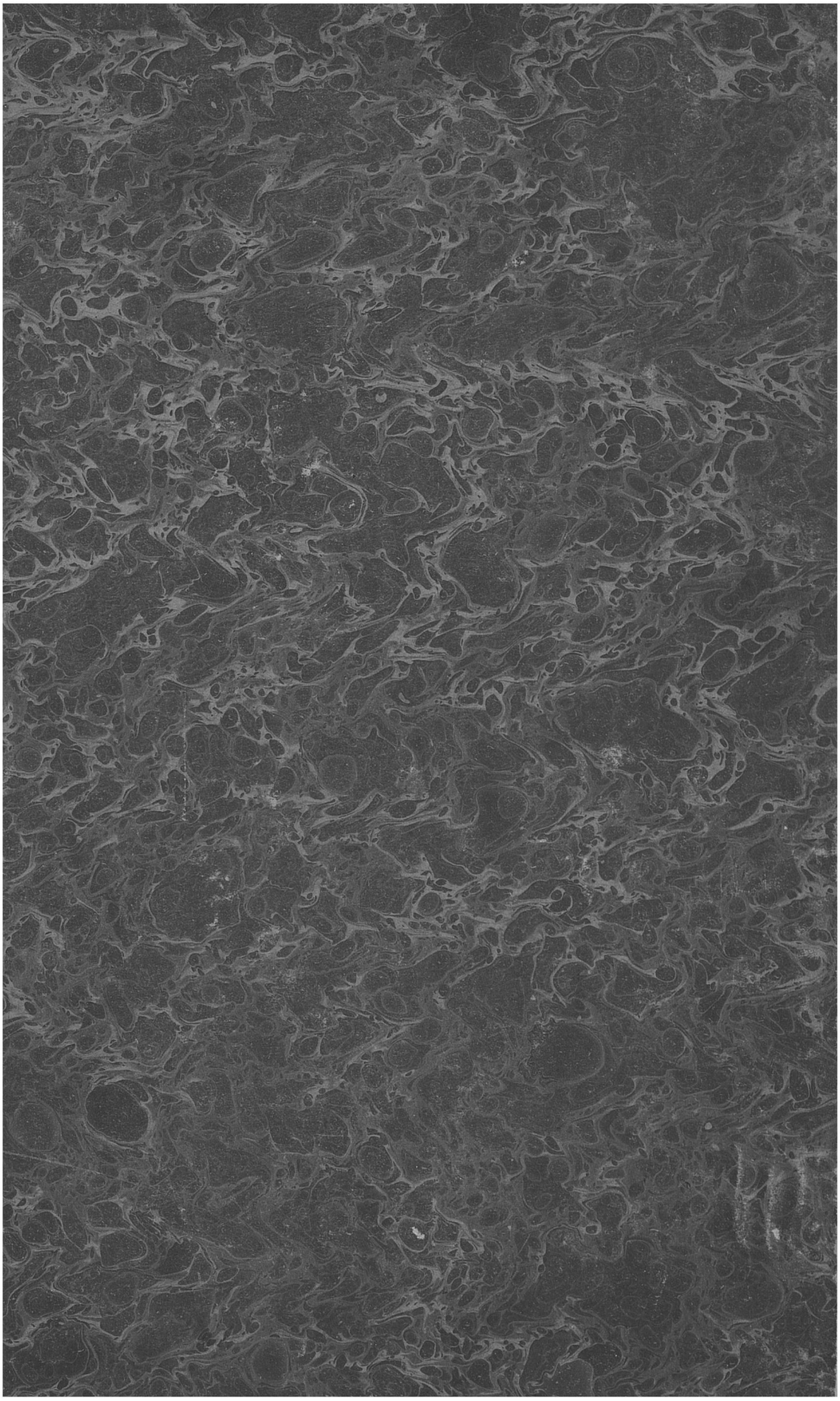

19-000012419

Даръ отъ автора

ИВАНЪ ДУЙЧЕВЪ

Приноси къмъ срѣдновѣковната българска история

Отпечатъкъ отъ Годишника на Пловдивската народна библиотека и музей, 1937—39

Hommage de l'auteur

IV. DUJČEV

Contributions à l'histoire bulgare du Moyen âge

Extrait de l'Annuaire de la Bibliothèque nationale et du Musée national de Plovdiv, 1937—39

СОФИЯ — SOFIA
ДЪРЖАВНА ПЕЧАТНИЦА — IMPRIMERIE DE L'ÉTAT
1940

Д 957
1942

Приноси къмъ срѣдновѣковната българска история

На проф. S. G. MERCATI

отъ ИВ. ДУЙЧЕВЪ

1. Относно датата на единия Хамбарлийски надписъ

Двата Хамбарлийски първобългарски надписи[1]) представятъ несъмнено рѣдки мжчнотии за разчитане и тълкуване. Както самъ проф. В. Бешевлиевъ признава[2]) за единия надписъ, той е „мжчно четливъ и затова не може да се смѣта за окончателно разчетенъ“. Този надписъ се отнася, споредъ последнитѣ проучвания,[3]) къмъ времето на ханъ Крума (802—814) и засѣга събития, станали около 812 г. Потвърждение за това се намира въ последнитѣ редове на надписа, които проф. Бешевлиевъ първоначално[4]) бѣ разчелъ: A / IЄNOCЄPN ὁ βασηλεὺ[ς] ὁ Φάρακλος... Той изказа мнение,[5]) че името ὁ Φάρακλος би трѣбвало да се свърже съ ἡ ἐκκλησία τοῦ Φάρου въ Цариградъ, гдето е билъ подстриганъ за монахъ императоръ Михаилъ I Рангаве (811—813): споменатиятъ императоръ, след., би трѣбвало „очевидно“ да бжде Михаилъ I. Наскоро, обаче, проф. H. Grégoire[6]) предложи ново и много по-приемливо тълкуване, именно, че въ думата φαρακλος имаме, безъ всѣкакво съмнение, проста метатеза на φαλακρός „плешивъ“. Сжщиятъ ученъ предположи по-нататъкъ, че неразгаданитѣ букви преди ὁ βασηλεὺς трѣбва да се четатъ ὁ γέρων. „При тѣзи условия, заключи проф. Grégoire, императорътъ не ще бжде Михаилъ, но стариятъ Никифоръ“. Въ новото издание на този надписъ проф. Бешевлиевъ възприе като напълно установено мнението, че споменатиятъ императоръ е Никифоръ I Геникъ (802—811) и добави нѣкои нови указания за формата φαρακλός.[7]) Ако приемемъ за съвсемъ положително, че φαρακλός означава φαλακρός, то все пакъ отъждествяването на този „плешивъ императоръ“[8]) не изглежда толкова лесно. Въ новия ватикански текстъ, открить отъ менъ, императоръ Никифоръ е назованъ δασύκομος „гжстокосъ“.[9]) Ако се приема изобщо достовѣрностьта на този

[1]) Вж. изданието на проф. В. Бешевлиевъ, Първобългарски надписи. Уводъ, текстъ и коментаръ (ГодСУиф, XXXI. 1. 1934), сс. 44—45, 48—49.

[2]) Бешевлиевъ, п. т., с. 104; сжщиятъ, Първобългарски надписи. Добавки и оправки (ГодСУиф, XXXII. 5. 1936), с. 27.

[3]) Бешевлиевъ, Първобългарски надписи, с. 109; ср. Добавки, с. 33.

[4]) Бешевлиевъ, Първобългарски надписи, с. 45.

[5]) Бешевлиевъ, п. т., с. 108.

[6]) Бешевлиевъ, п. т., с. 161; вж. H. Grégoire, Les sources épigraphiques de l'histoire bulgare (Byzantion, IX. 1934), p. 752.

[7]) Бешевлиевъ, Добавки, с. 32.

[8]) Ср. статията на проф. H. Grégoire, L'empereur Nicéphore le Chauve et Kroum, „premier“ de Bulgarie (Bull. de la classe des lettres... de l'Ac. R. de Belgique, 5-e série. XX. 1934. 10, pp. 261—272); pp. 264—265, за формата φαρακλός.

[9]) Ив. Дуйчевъ, Нови житийни данни за похода на имп. Никифора I въ България (СпБАкН, LIV. 1937), с. 152.

изворъ[1]), би трѣбвало да се вѣрва сѫщо и на това негово указание. Споменатиятъ императоръ ὁ φαρακλός, след., не може да бѫде Никифоръ I. Твърдението на проф. H. Grégoire, че между епитета φαρακλός „плешивъ“ и опредѣлението δασύκομος нѣма противоречие, тъй като „on peut être plus ou moins chauve“,[2]) е твърде лекомислено. Императоръ Михаилъ I Рангаве трѣбва да се изключи, възъ основа на описанието, което е далъ за него Scriptor incertus.[3]) За Лъва V Арменецъ сѫщо знаемъ, че не е билъ плешивъ. Когато, при неговото убийство, убийцитѣ нападнали патриарха, който стоялъ до императора и много приличалъ на него, църковниятъ първенецъ побързалъ да свали покривалото отъ главата си. Тѣ забелязали плешивостьта на главата му и го оставили: αὐτίκα γὰρ γυμνώσας τὴν κεφαλὴν τῷ φαλακρώματι τὴν σωτηρίαν ἐθήρασεν.[4]) Засвидетелствувано е, обаче, че императоръ Теофилъ (829—842) е билъ плешивъ. Споредъ Продължателя на Теофана,[5]) този императоръ, понеже природно (ἐκ φύσεως) ималъ слаба „украса“ на главата и билъ плешивъ, заповѣдалъ повсемѣстно да се стрижатъ всички до кожа. Въ другъ изворъ той е назованъ ἀναφάλας, сиречь „плешивъ“.[6]) Ако споменатиятъ въ надписа „плешивъ императоръ“ е Теофилъ, надписътъ, след., трѣбва да се отнесе къмъ нѣкой отъ българскитѣ владѣтели следъ Крума, именно къмъ Омуртага (814—831), Маламира (831—836)[7]) или Пресиана (836—852), които въ по-голѣма или по-малка часть отъ царуването си сѫ негови съвременници. Разбира се, при подобно отъждествяване на ὁ βασηλεύς ὁ φαρακλὸς съ Теофила би могло да се изтъкне опредѣлението ὁ γέρων. Ако неговото разчитане и да не изглежда напълно установено, това опредѣление не подхожда за Теофила.[8]) Може би ще трѣбва да се търси нѣкакъвъ другъ смисълъ на думата φαρακλός = φαλακρός? Познато е обидното съдържание на тази дума[9]), но все още за означаване на плешивость. Въ единъ сборъ Ἀποφθέγματα καὶ ἑρμηνεῖαι εἰς τοὺς δημώδους [!] λόγους е разясненъ и народниятъ изразъ: Εἶδα φαρακλόν, ἀλλὰ νὰ φαίνεται ὁ μυαλός τοῦ κακὸν εἶνε.[10]) Въ тълкуванието (ἑρμηνεία) е казано: Ἐνταῦθα ὁ λόγος πρὸς τὸν ἄνθρωπον λέγεται καὶ ποιεῖται, καὶ φησίν, ὅτι εἴδαμεν φαρακλόν, τοὐτέστιν ἁμαρτωλὸν καὶ ἄσπλαγχνον, ἀλλὰ καὶ ἀγαθοῦ τινος μέτοχον, [ἀλλ']ὡς ὁ πλούσιος ἐκεῖ καὶ ἀμέτοχος παντὸς

---

[1]) Вж. изданието на този текстъ отъ H. Grégoire въ Byzantion, XI. 1937, p. 417 sqq.

[2]) Вж. Grégoire, Byzantion, XI. 1936, p. 426.

[3]) Scriptor incertus, ed. B., p. 341, 15—19; ср. Grégoire, Les sources . . ., pp. 752—753.

[4]) Theophan. Contin., ed. B., p. 39, 1 sqq.; G. Cedrenus, ed. B., II, p. 66, 19 sqq.

[5]) Theophan. Contin., p. 107, 6—13: Ἐπεὶ δὲ καὶ τὸν τῆς κεφαλῆς κόσμον ὀλίγον πως ἐκ φύσεως ἔφερε καὶ ψιλὸς τὰς τρίχας ὑπῆν, ἐθέσπισεν ἁπανταχῇ ἐν χρῷ ταύτας ἀποκείρειν καὶ μή τινα Ῥωμαῖον ὄντα τοῦ τραχήλου περαιτερω φέρειν συγχωρεῖν· εἰ δέ τις φωραθῇ, πολλαῖς αἰκιζόμενον μάστιξι πρὸς τὴν τῶν προγόνων Ῥωμαίων ἐπανάγεσθαι ἀρετήν· τούτῳ γὰρ καὶ οὗτοι τριχώματι ἐσεμνύνοντο. ὅθεν καὶ νόμον ἐξέθετο τοῦ μή τινα διόλου κατατολμᾶν περαιτέρω τοῦ αὐχένος προβαίνειν ἐᾶν.

[6]) G. Cedren., II, p. 118, 5—10. За ἀναφάλας вж. Du Cange, Gloss. gr., s. v.: ἀναφάλας pro ἀναφάλανθος, recalvaster, отъ коренъ (ἀνὰ-)φαλακρός.

[7]) Къмъ времето на Маламира надписътъ бѣ отнесенъ отъ проф. П. Никовъ, въ Byzantinoslavica, III, 2. 1931, pp. 344—382.

[8]) Споредъ Theoph. Contin., p. 84, 16 sqq., Теофилъ, когато заелъ престола, ималъ ἤδη . . . ἀνδρὸς . . . ἡλικίαν.

[9]) Споредъ библейската II Книга на царетѣ, II, 23—25, пророкъ Елисей проклелъ децата, защото тѣ му казали: ἀναβαινε φαλακρέ, ἀνάβαινε! . . . Ср. и G. Cedren., I, p. 180, 16 sqq. — Думата се срѣща и въ мѣстни имена: τὸ τοῦ Φαλακροῦ λεγόμεν ν κάστρον, G. Cedren., II, p. 213, 20—21; τοῦ Φαλακροῦ ὄρους, Const. Porphyr., De them., ed. B., p. 31, 12.

[10]) Вж. изданието на K. Sathas, Bibliotheca graeca medii aevi, V (Paris 1876), p. 564 sqq., p. 568,

ἀγαθοῦ, ὡς οὐδὲ ψιχίδιον μικρὸν δοῦναι τὸν πτωχὸν Λάζαρον, τοῦτο δὲ κακὸν ἔνε. Може би това ново значение на φαρακλός = ἁμαρτωλός καὶ ἄσπλαγχνος „грѣшникъ и безсърдеченъ“ ще ни подпомогне по-добре въ изучването и датирането на този толкова труденъ първобългарски надписъ.

2. Тема „България“

Едно занимливо сведение за тема България — една отъ темитѣ, образувани отъ земитѣ на разгромената въ 1018 год. българска държава[1]) — е запазено въ cod. Vat. gr. 299. Ржкописътъ е отъ XIV в., на хартия, и съдържа предимно медицински съчинения.[2]) Тамъ се съдържа, между другото (ff. 393—448) недовършеното съчинение на лѣкаря Евстатий (Εὐστάθιος ὁ εὐτελὴς ἰατρὸς), въ което се даватъ сведения за различнитѣ болести, признацитѣ имъ и разпознаването, както и съответнитѣ лѣкарства.[3]) За насъ е важно самото начало на това медицинско съчинение (f. 393): Ἤκουσα κἀγὼ Εὐστάθιος ὁ εὐτελὴς ἰατρὸς παρά τινων ἀξιοπίστων ἀνδρῶν κατὰ τὸ θέμα Βουλγαρίας ἐν τῷ ἄστει Σωσκῶν παραγενομένου Φράγγου τινὸς ἰατροῦ καὶ εὑρόντος παῖδας δύο ἐν τῷ αὐτῷ ἄστει πάσχοντας καὶ ὀδυνωμένους ὑπὸ τῆς στραγγουρίας νόσου· καὶ διελθὼν τὸν τράχηλον τῆς κύστεως τῶν παίδων ἐνώπιον ἀνθρώπων πολλῶν, ἀνέσπασε λίθον πωρώδη, τὸ μέγεθος ὡοῦ μικροῦ· ὃ ἐθεασάμην ἐγὼ καὶ μὴν καὶ τὴν οὐλὴν τοῦ τραύματος, μηνὶ ἰαννουαρίῳ ἰνδικτιῶνος ϛ΄ . . . Мѣстонахождението на града Соскъ (Σωσκός) не е точно опредѣлено. Споредъ W. Tomaschek,[4]) крепоститѣ Старидолъ (Σταρίδολα) и Соскъ сѫ се намирали на пѫтя отъ Леринъ къмъ Сервия (дн. Селфидже). Проф. В. Н. Златарски, като привежда това мнение на Томашекъ, е повече склоненъ да приеме, че Соскъ е днешното с. Суботско въ Мъгленско.[5]) Положително е, обаче, че тази крепость се е намирала въ областьта около градоветѣ Вероя (дн. Караферия или Беръ) и Едеса (дн. Воденъ).[6]) Отъ сведението на Евстатия, прочее, може да се заключи, че и тази область се е смѣтала презъ XI-XII вѣкове за включена въ тема България.[7])

---

[1]) За границитѣ на тема България вж. указанията на Н. Скабалановичъ, Византійское государство и церковь въ XI вѣкѣ (Спб 1884), с. 225 сл. — П. Мутафчиевъ, въ: Сборникъ Силистра и Добруджа, I (София 1927), сс. 158—159. — В. Н. Златарски, Ансбертовиятъ „жупанъ или сатрапъ на България“ не е билъ Добромиръ Хризъ (ГодСУиф, XXIX. 6. 1933), сс. 9, 13; сѫщиятъ, История на българската държава презъ срѣднитѣ вѣкове, II (София 1934), сс. 15—16, 16 бел. 1 и другаде.

[2]) За този ржкописъ изобщо вж. описанието у G. Mercati — P. Fr. De'Cavalieri, Codices vaticani graeci, I (Romae 1923), pp. 425—430.

[3]) Ibidem, p. 429, описано: f. 393vo Eustathii quaedam. Inc. Ἤκουσα . . . , съ нѣкои други указания.

[4]) Вж. W. Tomaschek, Zur Kunde der Hämus — Halbinsel. II. Die Handelswege im 12. Jhrt. nach den Erkundigungen des Arabers Idrîsî (Sitzungsberichte d. Wien. Akad. Wiss., ph.-hist. Kl., Bd. 113. 1888, p. 356).

[5]) В. Н. Златарски, История на българската държава презъ срѣднитѣ вѣкове, I, 2 (София 1927), с. 752; други указания ср. п. т., сс. 751, 785, 851; II, с. 175.

[6]) Вж. J. Kantak., ed. B., III, 130, 3—5: τὰ περὶ Ἔδεσσαν καὶ Βέρροιαν φρούρια καὶ αἱ πολίχναι τά τε Σταρίδολα λεγόμενον καὶ ἡ Πέτρα καὶ ὁ Σωσκὸς καὶ ἡ Δεύρη, ἔτι τε ὁ Ὄστροβὸς καὶ τὰ Νότια . .; ср. ibid., I, p. 454, 2—4; II, p. 355, 9. — Ср. Anna Comnena, ed. Reiff., I, p. 168, 2—4; ἀπῆλθεν εἰς τὸν Ὄστροβὸν κἀκεῖθεν . . . διῆλθε διὰ τοῦ Σοσκοῦ καὶ διὰ τῶν Σερβίων ἀπῆλθεν εἰς Βέροιαν. — G. Acropolita, ed. Heis.. pp. 167, 18; 169, 20.

[7]) Думитѣ на Евстатия могатъ да се съпоставятъ съ казаното отъ Nic. Choniata, ed. B., p. 612, 20: τοῖς περὶ τὰς Σέρρας Βουλγαρικοῖς θέμασι; ср. pp. 616, 9; 617, 2; 643, 20.

3. Троянската притча у българитѣ

Историкътъ на четвъртия кръстоносенъ походъ Робертъ дьо Клари описва единъ занимливъ случай на мирни отношения между българи и кръстоносци презъ 1204 год. Той разказва,[1]) че българскиятъ царь Калоянъ (Jehans li Blaks) и неговитѣ люде били слушали много за рицаря Пиеръ дьо Брашьо и за неговата храбрость (avoient moult oi parler de monseigneur Pierron de Braiechoel et de sa boine chevalerie). Тѣ му изпратили единъ день покана да ги посети, на което рицарьтъ се съгласилъ. Дадени били заложници, и френскиятъ рицарь пристигналъ въ стана на българитѣ, заедно съ трима други рицари. Тамъ тѣ били посрещнати любезно отъ Калояна и неговитѣ първенци (Jehans li Blaks... et les haus hommes de Blakie). Говорили за различни нѣща и, между другото, българитѣ запитали, защо кръстоносцитѣ сѫ дошли въ толкова далечни земи. „Не сте ли чували, отвърналъ рицарьтъ, какъ е била разрушена Троя, нито поради какви причини?“ Българитѣ отговорили, че тази история имъ била добре позната. Пиеръ дьо Брашьо добавилъ, че кръстоносцитѣ били потомци на троянци и били дошли да отвоюватъ своето наследие (Et parlerent a lui d'unes coses et d'autres, et tant qu'il li disent: „Sire, nous nous merveillons moult de vo boine chevalerie, et si nous merveillons mout que vous estes quis en chest pais, qui de si loingtaines teres estes, qui chi estes venu pour conquerre tere. De n'aves vous“, fisent il, „teres en vos pais dont vous vous puissiez warir?“ Et mesires Pierres respondi: „Ba!“ fist il, „de n'aves vus oi comment Troies le grant fu destruite, ne par quel tor?“ „Ba ouil“, fisent li Blak et li Commain, „nous l'avons bien oi dire, mout a que che ne fu“. „Ba!“ fist mesires Pierres, „Troies fu a nos anchisieurs, et chil qui en escaperent, si s'en vinrent manoir la dont nous sommes venu; et pour che que fu a nos anchisieurs, sommes nous chi venu conquerre tere!“)[2])

На това мѣсто отъ хрониката на Роберта дьо Клари обърна внимание напоследъкъ румънскиятъ историкъ G. I. Bratianu.[3]) Той си задава въпроса, дали сведението, че „власитѣ и тѣхнитѣ съюзници“ сѫ познавали историята на Троя, не е измислица (invantion) на Роберта дьо Клари. Румънскиятъ ученъ смѣта това за „малко вѣроятно“ (peu probable), защото, по негови думи, Робертъ дьо Клари е непсрѣденъ свидетель, безъ силенъ критически усѣтъ, но и безъ прекалено въображение. Споредъ Братиану,[4]) „Робертъ дьо Клари утвърждава, че власитѣ отъ Балкана сѫ познавали разказа за троянската война въ началото на XIII вѣкъ“. „Мѫчно е да се предположи, добавя Братиану, че вождоветѣ на власитѣ сѫ познавали византийскитѣ хронисти или че тѣ сѫ четѣли текста на Омира ... Овчаритѣ по Пиндъ и Балканитѣ не сѫ били хуманисти. Има, прочее, основание да се вѣрва, че е сѫществувала една народна преработка (une forme populaire) на троянския романъ, безъ съмнение на народенъ

---

[1]) Вж. изданието на Ch. Hopf, Chroniques gréco-romanes inédites ou peu connues (Berlin 1873), pp. 79—80, ch. CVI. Въ текста е казано: li empereur Henris, което е погрѣшно, защото това събитие е станало още при имп. Балдуина.

[2]) К. Иречекъ, История на българитѣ (София [1929]), сс. 183—184 и с. 190 бел. 8, предава тази aventure на френския рицарь. У В. Н. Златарски, История на българската държава презъ срѣднитѣ вѣкове, III (София 1940), не е споменато нищо.

[3]) Вж. G. I. Bratianu, Les Vlaques et le roman de Troie dans la chronique de Robert de Clari, въ неговата книга: Recherches sur Vicina et Cetatea Albă (Bucarest 1935), pp. 140—143.

[4]) Ibidem, p. 143.

гръцки езикъ, която е проникнала въ сбора на балканскитѣ разказвачи поне следъ XII в.“ Той смѣта, че разказътъ, обнародванъ отъ П. А. Сирку,[1]) е може би само една „последна следа“ (en est peut-être une dernière trace).

Обясненията на румънския историкъ сѫ невѣрни още въ основата си. Той тълкува думитѣ на Роберта дьо Клари като указание за власитѣ отвѫдъ Дунава и, разбира се, търси да намѣри следи отъ познаването на троянската повесть въ миналото на румънския народъ. Трѣбва да се изтъкне, че въ изворитѣ (гръцки и латински) отъ XII—XIII вѣкове съ името „власи“ се назоваватъ българитѣ главно отъ северна България,[2]) наричани „мизи“, за разлика отъ населението въ Македония и Тракия, което е било наричано съ името „българи.“ Въ текста на Робертъ дьо Клари е ясно посочено, че френскиятъ рицарь се срещналъ именно съ българския царь Калояна и съ неговитѣ люде. Съ тѣхъ разговарялъ Пиеръ дьо Брашьо и именно тѣ му отговорили, че познаватъ разказа за троянската война. Само едно неправилно тълкуване на текста е могло да накара румънския ученъ да твърди, че тукъ става дума за разпространение на троянската повесть между власитѣ. Напротивъ, когато това мѣсто отъ хрониката на Роберта дьо Клари бѫде изтълкувано правилно, именно като се свърже съ българския царь Калояна, когато, следователно, се свърже съ българската книжовна и народна традиция, тогава обяснението е сравнително леко.

Разказътъ за разпространението на преданието за троянската война всрѣдъ българитѣ може би ще трѣбва да се свърже съ личната историческа култура на царь Калояна. Въ историческитѣ извори сѫ запазени нѣкои сведения за историческитѣ интереси на този български владѣтель. Въ писмата си до папа Инокентия III той съобщава нѣкои сведения за последнитѣ владѣтели отъ първото бѫлгарско царство, за които билъ челъ въ български книги, вѣроятно нѣкакви лѣтописи: sicut in libris nostris invenimus esse scriptum.[3]) Другаде той съобщава, че е издирилъ, сиречь проучилъ, antiquorum nostrorum scripturas et libros, както и законницитѣ (leges) на предишнитѣ български царе.[4]) Споредъ Г. Акрополита,[5]) Калоянъ е искалъ да отмъсти, по собственитѣ му думи (ὡς ἔφασκεν), за злинитѣ, нанесени на българитѣ отъ Василия II. Както Василий II, казвалъ Калоянъ, се наричалъ „българоубиецъ“, така и той самъ се наричалъ поради това „ромеоубиецъ“ (Ῥωμαιοκτόνος). Споменътъ за последнитѣ събития отъ сѫществуването на първото българско царство е билъ, след., твърде живъ за този владѣтель, който се е смѣталъ за наследникъ на старитѣ български царе и продължитель на тѣхната власть. Указанията за тѣзи минали събития и личности сѫ могли да бѫдатъ почерпени отъ народни устни предания или пъкъ отъ писмени източници, гдето, покрай другото, е могло да се намѣрятъ и сведения за троянската война. Разбира се, тѣзи разсѫждения не биха били

---

[1]) P. A. Syrku, Zur mittelalterlichen Erzählungslitteratur aus dem Bulgarischen (Archiv f. slav. Phil., VII. 1884, pp. 78—98).

[2]) Ср. нѣкои указания у проф. В. Н. Златарски, История на българската държава презъ срѣднитѣ вѣкове, III, с. 16 сл. и другаде — Ср. сѫщо П. Мутафчиевъ, Произходътъ на Асѣневци (Мак. Прег., IV. 1928, кн. 4, с. 1 сл.) за значението на употрѣбяванитѣ въ тогавашнитѣ исторически извори народностни имена.

[3]) Вж. A. Theiner, Vetera monumenta slavorum merid. hist. illustrantia, I (Romae 1863), p. 16, № XXVI. Ср. Ив. Дуйчевъ, Прегледъ на българската историография (= Jugost. Ist. Cas., IV. 1—2. 1938, с. 47).

[4]) Theiner, op. c., p. 27 nr. XLIII; cp. p. 29 nr. XLVI.

[5]) G. Acropolita, ed. Heisenberg, p. 23, 16—19.

напълно убедителни, за да се докаже, че българитѣ отъ онова време сѫ познавали историята на древната Троя. За щастие, ние притежаваме други докази за разпространението на троянската повесть у насъ презъ ранното срѣдновѣковие.

Въ срѣдновѣковната българска книжнина сѫществуватъ нѣколко превода на повестьта за троянската война. Още презъ първитѣ десетилѣтия на миналия вѣкъ рускиятъ ученъ К. Калайдовичъ[1]) бѣ открилъ въ единъ славянски рѫкописъ отъ XV в.[2]) старобългарски разказъ за троянската война. Въ този сборникъ (л. 199) се чете приписката: **кни́г'ы завѣта бж҃іа ветха́ сказаю́щїе ѡ҆бразы новаго завѣта и҆стинѹ соущѹ преложеныѧ ѿ гре́ска ꙗ҆зыка в' словен'скыи при кн҃ѕи блъгар'стѣ Симео́не, сн҃ѣ Бориши, Григоріе презвитерѡ мнихо́, всѣ҃ црковниі блъгарскыи цр҃квїи повелѣнїе того кн҃люца кнѕѧ Семіо́ иⷭ҇тинѣ р'щи болюбца.**[3]) За дейностьта на споменатия тукъ български писатель иеромонахъ Григорий нѣмаме други сведения. Следъ дълги спорове между ученитѣ, приема се, че той, по порѫка на царь Симеона, е превелъ осмокнижието; преводътъ на Малаловата хроника, която се намира въ сѫщия сборникъ, се отнася къмъ по-късно време, но все презъ първото царство — въ X или XI в.[4]) На дейностьта на Григория, обаче, трѣбва да се припише тази версия на троянската повесть, откѫслеци отъ която издаде Калайдовичъ.[5]) Ако ли пъкъ тази версия се свърже съ превода на Малаловата хроника, то тя все още принадлежи къмъ книжнината на първото българско царство. Не е необходимо, след., да прибѣгваме до по-къснитѣ български преработки на троянската повесть отъ XIV в.,[6]) за да разберемъ, че разказътъ за троянската война е могълъ да бѫде познатъ на българитѣ отъ

---

[1]) К. Калайдовичъ, Іоаннъ Екзархъ болгарскій (Москва 1824), сс. 178—188, Приложение X.

[2]) Описание на сборника вж. у M. Weingart, Byzantské kroniky v literatuře církevněslovanské, I (V Bratislavě 1922), pp. 24 sqq., 29.

[3]) Калайдовичъ, п. с., с. 178; Weingart, op. c., p. 31.

[4]) За този старобългарски писатель има нарочно изследване на руския ученъ И. Евшеевъ, Григорій пресвитеръ, переводчикъ времени болгарскаго царя Симеона (Извѣстія Имп. Ак. Н., VII. 1902, кн. 3, сс. 356—365). Въпросътъ за неговата дейность е разгледанъ обстойно отъ Weingart, op. c., p. 31 sqq. Други указания за превода на Малала вж. у Ив. Дуйчевъ, Прегледъ на българската историография, p. 43.

[5]) Текстътъ, изданенъ отъ Калайдовичъ, начева съ думитѣ: **въ лѣто же Давида царствова въ Или градѣ, сирѣчь въ Фругїистѣй странѣ Примъ сынъ Лаомедонтовъ . . . Начатокъ же злу и погыбели Троя и всея страны Фругийскы и царствіе его сице бысть . . . .** Завършва съ думитѣ: **въ лѣта же по плѣненіи Труя въ Еллинѣхъ славенъ бѣяше прьвее Ефеомисъ: умысли бо си желѣнію пѣсни и сложи хитростію, и посемъ Минонъ и по Минонѣ Улеасъ желямалкы хитростію списа, и посемъ по сихъ лѣтѣхъ отъ тѣхъ Еуропидъ обрѣтъ, многы повѣсти хитростію сложи, еже Феопислъ премудрый съписа, къ немуже царствова Давидъ Ісеіовъ въ Израили лѣтъ м҃ и ѕ҃ мѣсяцъ.** „Симъ оканчивается повѣсть о разореніи Трои, составленная, какъ усмотритъ читатель, изъ разныхъ отрывковъ, приведенныхъ въ порядкомъ Еврипидомъ [?]. . .," бележи Калайдовичъ, п. с., с. 188 бел. 1. Рускиятъ ученъ (сс. 14—15) отдава на монахъ Григория превода отъ троянската повесть. Ср. и М. Дриновъ, Съчинения, I (София 1909), с. 177. За преработката отъ времето на царь Симеона вж. и Б. Цоневъ, За произхождението на „Троянска прича" (СбНУК, VII, 1892), с. 228.

[6]) За тѣхъ вж.: Fr. Miklošić, Trojanska priča (Starine, III. 1871, pp. 147—188), който я издаде по Ватиканския преписъ на Манасиевата хроника. Незадоволително я преиздаде П. Т. Гудевъ въ СбНУК, VI, 1891, сс. 345—357. Напоследъкъ я преиздаде, въ текстъ и преводъ, проф. Йорд. Ивановъ, Старобългарски разкази (София 1935), сс. 108—128, 249—266. Добро издание е дадено у I. Bogdan, Cronica lui Constantin Manasses (Bucureşti 1922), pp. 46—67. Преводътъ на Манасиевата хроника е билъ направенъ между 1331—1340 г. (вж. Weingart, op. c., p. 216; ibidem, pp. 173—174, за текста на троянската повесть). Една друга версия е издадена отъ P. A. Syrku, Zur mittelalterlichen Erzählungsliteratur aus dem Bulgarischen (Arch. f. slav. Phil., VII, 1884, pp. 78—98), pp. 81—88.

началото на XIII в. Калоянъ и неговитѣ съвременници сж могли да знаятъ за троянската война именно отъ тази версия на троянската повесть, която е възникнала у насъ презъ царуването на Симеона (893—927) и се свързва съ книжовната дейность на иеромонаха Григория, или пъкъ малко по-късно, презъ X—XI в., когато е билъ извършенъ преводътъ на Малаловата хроника. Всички тѣзи нѣща, очевидно, противоречатъ напълно на мнението на румънския ученъ, който въобще не е знаелъ за първата българска преработка на троянската повесть.[1])

4. Яковъ Български

Георги Пахимеръ съобщава, че цариградскиятъ патриархъ Иванъ XI Векъ (2. VI. 1275—26. XII. 1282) се заловилъ да доказва правотата на схващането за съединението на цариградската и римската църква, и, въ свръзка съ това, попаднали въ ржцетѣ му нѣкои писания на византийския философъ Никифоръ Влемида (τὰ τῷ σοφωτάτῳ Βλεμμίδῃ γραφέντα). Първото отъ тѣзи писания било отправено до императора Теодора II Ласкариса (1254—1258) и начевало съ думитѣ: „Онзи, който търси не навреме и получава навреме". Другото писание било отправено до „Якова български" (πρὸς τὸν Βουλγαρίας Ἰάκωβον) и начевало съ думитѣ: „Имамъ една болка, която ще изкажа, защото до свещения лѣкарь...".[2]) Проф. В. Н. Златарски,[3]) който е обърналъ внимание на това мѣсто отъ съчинението на Пахимера, пише: „Отъ кого е било писано това послание, Пахимеръ не посочва, макаръ че отъ латинския преводъ на това мѣсто: et aliud ad Jacobum Bulgariae eiusdem viri scriptum, би могло да се разбере, че е отъ сжщия Н. Влемида, обаче това едвали може да се приеме по посочената причина". По-нататъкъ проф. Златарски се пита, кого трѣбва да разбираме подъ ὁ Βουλγαρίας Ἰάκωβος или „Яковъ Български". По неговитѣ думи, „тукъ могатъ да се разбиратъ само или нѣкое висше духовно лице, — респ. български патриархъ, но отъ списъка на българскитѣ патриарси презъ второто царство... такъвъ съ име Яковъ не е имало... — или пъкъ нѣкой български царь, който въ случая не може да бжде другъ, освенъ Яковъ Светославъ, който се противопоставя на императоръ Теодоръ II Ласкариса, и Пахимеръ е избѣгналъ съ посочената формула да го назове съ името βασιλεύς, защото другъ български царь съ това име е нѣмало; следов., посочениятъ изразъ ще трѣбва да се чете πρὸς τὸν Βουλγαρίας βασιλέα Ἰάκωβον. Но твърде е възможно, че самъ Пахимеръ не е знаелъ, че тоя Яковъ е сжщиятъ Светославъ ἄρχων и δεσπότης, както той го нарича на много мѣста. За съжаление, Пахимеръ не ни посочва, какво

---

[1]) Въ статията на N. Cartojan, Legendele Troadei in literatura veche românească (Memoriile secț. literare Acad. Rom., ser. III, t. III. 1927, pp. 17—73), p. 11 sqq. не се споменува тази първа българска версия на троянската повесть. Въ съвсемъ повърхностната статия на N. Jorga, Livres populaires dans le sud-est de l'Europe et surtout chez les Roumaines (Ac. Roumaine. Bulletin de la section historique. XIV. 1928, pp. 1—66), pp. 15—31, сж дадени съвършено оскждни сведения (pp. 28, 30—31) за изданията на Миклошичъ и Сирку. Проф. Братиану е посочилъ въ своята бележка само тѣзи две статии.

[2]) Вж. G. Pachymeres, ed. Bonn, I, pp. 476, 15—477, 7: .... πίπτει γοῦν εἰς χεῖρας ἐκείνῳ [Иванъ Векъ) τὰ τοῦ σοφωτάτῳ Βλεμμίδῃ γραφέντα πρός τε τὸν βασιλέα Θεόδωρον, ἀρχὴν ἔχοντα τὸ „ὁ ζητῶν ἐν οὐ καιρῷ καὶ λαμβάνων ἐν καιρῷ", καὶ τὰ πρὸς τὸν Βουλγαρίας Ἰάκωβον, το „ἔστι μοι πάθος ὅπερ ἐξαγγελῶ· πρὸς ἀκέστορον γὰρ ἱερὸν" προοίμιον φέροντα.

[3]) Вж. В. Н. Златарски, История на българската държава презъ срѣднитѣ вѣкове, III, с. 539 бел. 2.

е било съдържанието на това послание; но при все това може да се предполага, че то е било писано въ връзка съ въпроса за унията съ римската църква, следов., преди или презъ 1274 г., защото... Яковъ Светославъ се поминалъ въ 1275 г.". Въ случая, очевидно, има нѣкакво недоглеждане или опущение, защото личността и дѣлото на този „Яковъ Български" сж достатъчно добре известни. Споредъ проф. Ив. Снѣгаровъ,[1]) той е тъждественъ съ охридския архиепископъ Яковъ Проархий, който, по всѣка вѣроятность, по негово мнение, е билъ непосрѣдственъ приемникъ на Константина Кавасила презъ 70-тѣ години на XIII вѣкъ. Сжщиятъ ученъ изтъква, че архиепископъ Яковъ, следъ кратко архиепископствуване, се оттеглилъ на Св. Гора Атонска. Той е билъ съвременникъ и приятель на византийския философъ Н. Влемида, който му посветилъ казаното свое съчинение. Още K. Krumbacher[2]) бѣ посочилъ, че въ единъ виенски ржкописъ (cod. Vindobonensis hist. gr. 106, ff. 184—185) е запазено стихотворение, съ името на архиепископъ Якова, за нѣкакъвъ походъ на имп. Теодора Комнинъ, при който походъ часть отъ войската оплячкосала монастира Св. Мелетий. За съдържанието на това стихотворение Krumbacher съобщава, че то изразявало само общи оплаквания за разрушението на кжщи, църкви и свещени книги. Основателтъ на византоложката наука се запитва, дали подъ името „Теодоръ Комнинъ" не би трѣбвало да се разбира имп. Теодоръ II Ласкарисъ. Споредъ проф. Ив. Снѣгаровъ,[3]) това стихотворение принадлежи, „по всѣка вѣроятность", на охридския архиепископъ Димитрия Хоматиана, а споменатиятъ императоръ е не Теодоръ II Ласкарисъ, а епирскиятъ деспотъ Теодоръ Комнинъ Дука. Сжщиятъ ученъ споменува за „изящни църковни речи" на Якова Проархий, отъ които, споредъ него, „нито една не се запазила".[4]) Нарочно изследване за Якова Проархий посвети напоследъкъ видниятъ италиански византологъ проф. S. G. Mercati.[5])

Дветѣ писания на Н. Влемида, за които става дума у Пахимера, сж добре известни и сж издавани вече нѣколко пжти,[6]) а най-сетне сж събрани у Migne, P. Gr., CXLII, coll. 533—566: Nicephori Blemmidae oratio prima demonstrans sanctorum testimoniis per filium, et ex filio spiritum sanctum dici, ad Jacobum Bulgariae archiepiscopum (съ incip.: Ἔστι μοι πάθος, ὅπερ ἐξαγγελῶ· καὶ γὰρ ὁ λόγος πρὸς ἀκέστορα ἱερόν . . .) и, второто (ibidem, coll. 565—584), подъ надсловъ: N. Blemmidae oratio secunda de nonnullis dogm. quaestionibus ad pium imperatorem Constantinopolitanum [!] Theodorum Ducam Lascarium, съ incip.: ὁ αἰτῶν ἐν οὐ καιρῷ, καὶ λαμβάνων ἐν καιρῷ . . .[7]) Самъ патриархъ Иванъ Векъ разказва за съчинението на Н. Влемида, посвѣтено на охридския архиепископъ:

---

[1]) Ив. Снѣгаровъ, История на Охридската архиепископия, I (София 1924), сс. 211—12, съ указанията.

[2]) K. Krumbacher, Geschichte der byzantinischen Litteratur (München 1897), p. 774.

[3]) Снѣгаровъ, п. с., с. 280.

[4]) Снѣгаровъ, п. с., с. 283.

[5]) Вж. S. G. Mercati, Sulla vita e sulle opere di Giacomo di Bulgaria (ИБАИ, IX. 1935, сс. 165—176); сс. 167—168, сж дадени сведенията на по-стари учени за Якова.

[6]) За различнитѣ издания вж. у A. Heisenberg, Nicephori Blemmydae curriculum vitae et carmina (Lipsiae 1896), p. L. — Общо за Н. Влемида вж. у Krumbacher, op. c., pp. 93, 94, 445—49 и другаде.

[7]) За връзкитѣ на Н. Влемида съ неговия ученикъ имп. Теодоръ II Ласкарисъ вж. I. Παπαδοπουλος, Θεοδωρος Β' ο Λασκαρις αυτοκρατωρ της Νικειας (εν Αθηναις 1909), pp. 6 sqq., 80 sqq. passim. Ср. сжщо М. А. Андреева, Полемика Θеодора II Ласкаря съ Никифоромъ Влеммидомъ (отд. отп. отъ Věstnik Král. Čes. Spol. Nauk, Tř. I. Roč. 1929).

τὸν Βλεμμύδην εὑρίσκω ἐκεῖνον . . . γραφήν τινα περὶ τῆς ὑποθέσεως ἐγχαράττοντα ταύτης πρός τινα Βουλγαρίας μὲν ἀρχιεπίσκοπον τῷ χρόνῳ ἀναδειχθέντα, διὰ δὲ βίου θεοφίλειαν πρὸς ὄρος τὸν Ἄθω ἀναχωρητικῶς ἐλόμενον ζῆν, οὗ καὶ αὐτοῦ τῆς ἐν λόγοις περιουσίας πολλοὶ μὲν τῶν εἰσέτι ζώντων οἱ μάρτυρες, ἀκριβὴς δὲ ἀπόδειξις ἅπερ τῷ βίῳ μετὰ θάνατον ἐκεῖνος καταλέλοιπεν οἰκεῖα συγγράμματα· Ἰάκωβος ἡ κλῆσις ἦν τῷ ἀνδρί. πρὸς τοῦτον ὁ Βλεμμύδης ἐπιστέλλων ἐκεῖνος τὴν τῶν ἐκκλησιῶν διάστασιν ἀποδύρεται, τὴν κατὰ τῶν αἰτίων αὐτῆς ἐντεῦθεν παριστῶν ἑαυτοῦ ἀγανάκτησιν.[1]) Самото съчинение на Н. Влемида, посветено на Якова Охридски, е запазено въ нѣколко ржкописа: τοῦ ἐν μονοτρόποις ἁγιωτάτου καὶ φιλοσοφωτάτου κυροῦ Νικηφόρου πρεσβυτέρου τοῦ Βλεμμύδου λόγος πρῶτος· πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Βουλγαρίας Ἰάκωβον.[2]) Писмото до Якова Проархий[3]) ще да е писано между 1250 г. и 1254 г. или по-точно около 1253 г.[4]) и, когато е било писано, Яковъ билъ вече напусналъ архиепископството и живѣлъ въ уединение на Св. Гора Атонска.[5]) Ако това датиране на Влемидовото съчинение е вѣрно, архиепископството на Якова Проархий въ Охридъ трѣбва да се отнесе преди 1253 г. или преди 1250 г., а не презъ 70-тѣ години на XIII в.

Твърде много се е спорило върху богословскитѣ възгледи на Никифора Влемида и той е представенъ като защитникъ на схващанията на Ивана Векъ. Внимателното проучване на неговитѣ съчинения, обаче, доказва, че той е билъ противникъ на католишкото схващане за изхождането на Св. Духъ ex patre filioque, а е поддържалъ, че Св. Духъ е произлизалъ само ex patre, но per filium.[6])

---

[1]) Вж. изданието у Migne, P. Gr., CXLI, col. 976 D; ср. A. Heisenberg, op. c., pp. LIII—IV; Mercati, Sulla vita. . ., pp. 170—171. За патриарха Ивана Векъ вж. у Krumbacher, op. c., pp. 96—98, passim; особно изследване е обнародвалъ Α λ. Δ. Ζωτος, Ιωαννης ο Βεκκος πατριαρχης Κωνσταντινουπολεως Νεας Ρωμης ο λατινοφρων ('Εν Μοναχωι 1920). — Отъ посоченитѣ думи на цариградския патриархъ се вижда, че даже по негово време мнозина сж си спомняли за начетеността на Якова (αὐτοῦ τῆς ἐν λόγοις περιουσίας), а за това сж свидетелствували и неговитѣ съчинения (συγγράμματα). Това съчинение на Ивана Векъ е писано следъ сваляне му отъ цариградския патриаршески престолъ (ср. Heisenberg, op. c., p. LIII), след., между 1282 г. и 1293 г. (за датитѣ ср. Krumbacher, op. c., p. 96). Иванъ Векъ говори за Якова като покойникъ, за който все още мнозина си спомняли (πολλοὶ μὲν τῶν εἰσέτι ζώντων οἱ μάρτυρες).

[2]) Този надписъ (или подобенъ) се чете въ петь ржкописа; вж. Heisenberg, op. c., p. XLIX.

[3]) Проф. S. G. Mercati, Sulla vita . . ., p. 169, изтъква нѣкои сведения, отъ които се вижда, че презимето на Яковъ — Προάρχιος — не е напълно установено и се нуждае отъ потвърждение на други извори.

[4]) Вж. Heisenberg, op. c., p. XLVI: Itaque neque ante annum 1250. hinc librum scriptum esse colligimus, quod Blemmydes hic aliam sententiam protulit atque in concilio illo anno convocato enuntiaverat, neque post annum 1254, quod Theodoro II regno potito nemo Graecorum unionem agitare ausus est. Споредъ Heisenberg, op. c., p. XLIX, вѣроятно (veri simile est) писанието, посветено на Якова, е писано преди онова, писано за имп. Теодора II Ласкариса: ergo epistula ad Jacobum circiter anno 1253. composita est. Това датиране е възприето и отъ проф. Mercati, Sulla vita . . ., pp. 171—172.

[5]) Споредъ посоченото по-горе сведение на патриарха Ивана Векъ, Яковъ билъ въздигнатъ на времето охридски архиепископъ (ἀρχιεπίσκοπον τῷ χρόνῳ ἀναδειχθέντα), но поради вѣрска ревность (διὰ δὲ βίου θεοφίλειαν) се оттеглилъ да живѣе отшелнически на Св. Гора. Ср. Heisenberg, op. c., p. XLV: qui cum Blemmydae epistolam acciperet, in Atho monte iam diu ab officii negotiis remotus tranquillam vitam monachicam degit. Проф. Mercati, Sulla vita . . ., p. 172, смѣта, че Влемида не би посветилъ на Якова съчинението си, ако този не е заемалъ висша църковна служба преди това.

[6]) Вж. у Heisenberg, op. c., pp. XXXVI—LIV: De libris περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος; pp. XXXVIII—IX, указание за различнитѣ изказани мнения; p. XLII: Latinis, qui spiritum sanctum ex patre filioque procedere dicebant vehementissime adversatus est. spiritum enim putat solo ex patre procedere, apparere vel praeberi per filium . .; pp. XLIII—IV: videmus igitur eum neque δι' υἱοῦ ἐκπορευόμενον

Самиятъ Яковъ Проархий, след., не трѣбва да бѫде смѣтанъ за привърженикъ на движението за уния съ римската църква.[1])

За книжовната дейность на архиепископа Якова Проархий днесъ ние знаемъ нѣщо повече, следъ като професоръ̀тъ отъ Римския университетъ S. G. Mercati се зае да събере и обнародва запазенитѣ негови книжовни творби.[2]) Обнародвана е, на първо мѣсто, една монодия за смъртьта на великия доместикъ Андроника Палеологъ,[3]) баща на имп. Михаила VIII Палеологъ.[4]) Написана въ надутъ витиеватъ стилъ, тя съдържа нѣкои занимливи сведения както за Андроника Палеолога, така и за самия Яковъ Проархий. Указано е въ нея родството на покойния доместикъ съ имп. Иванъ Ватаци[5]) и сѫ дадени сведения за семейството на Андроника.[6]) Презъ м. декемврий 1246 г. Андроникъ Палеологъ билъ назначенъ за управитель на града Солунъ, но наскоро се разболѣлъ и починалъ. Преди смъртьта си той приелъ монашество, като получилъ име Арсений.[7]) Въ своята монодия Яковъ се обръща къмъ Андроника и отъ името на града Солунъ му изказа възхвали и благодарности за доброто управление и защита на града отъ варварскитѣ (вѣроятно разбира българскитѣ) нападения.[8]) Яковъ

---

dixisse neque omnino vocem ἐκπορεύεσθαι admisisse, quamquam certe magnum interest inter illud διὰ υἱοῦ ἐκπορευόμενον et ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπορευόμενον, quod solum verum esse Latini arbitrabantur . . .; p. LIV: Blemmydes igitur, id quod Veccus ipse concessit, additamentum illud καὶ ἐξ υἱοῦ nunquam probavit. cum autem propius quam plurimi aequalium ad Latinos accessisset, quasi viam demonstravit, qua ingressus Veccus ad dogma Romanum et ad unionem pervenit. certe tamen longissima via fuit, nam secundum Blemmydam pater solus est origo, filius medium procedendi, secundum Veccum et Latinos pater filiusque origo sunt spiritus. Православието на Влемида защищава и Ζωτος op. c., pp. 20, 21 n. 3, 22 sqq., 63 sqq., 68 sqq.; ср. у Krumbacher, op. c., p. 93.

[1]) Ср. казаното отъ Ив. Снѣгаровъ, п. с., с. 212: „Приятелството на Якова съ Н. Влемида и обстоятелството, че съчинението, посветено нему отъ Влемида, е трактатъ за изхождането на Св. Духъ отъ Отца чрезъ Сина, даватъ основание да отнесемъ Якова Проархия къмъ привържениците на унията съ папата презъ времето на императора Михаила Палеолога".

[2]) S. G. Mercati, Iacobi Bulgariae Archiepiscopi opuscula (= Bessarione, fasc. 139, anno XXI. fasc. 1. gennaio—marzo 1917, pp. 73—89; fasc. 140—141, anno XXI. fasc. 2—3. aprile—settembre 1917, pp. 208—227). За жалость, това изследване — къмъ което авторътъ е възнамѣрявалъ да прибави dissertatio de Iacobi vita et scriptis — е останало недовършено: ръкописътъ, заедно съ всичко напечатано, е билъ откраднатъ отъ печатницата въ края на миналата война и не е могълъ да бѫде възстановенъ. Ср. нѣкои сведения у Mercati, Sulla vita . . . pp. 168—169. Проф. Mercati, изглежда, тъкми да преиздаде съчиненията на Якова; ср. Mercati, Sulla vita . . ., p. 176 nota 1.

[3]) Вж. S. G. Mercati, op. c., pp. 73—81. Монодията е озаглавена: τοῦ μακαριωτά<του> κυ<ροῦ> Ἰακώβου <τ>οῦ Προαρχί<ου> ἐπισκό<που> Βουλγαρίας μονῳδία εἰς τὸν αὐτοκράτορα κῦ <ριν> Ἀνδρόνικον τὸν Παλαιολόγον, μέγαν δομέστικον. Трѣбва да се изхвърли думата αὐτοκράτορα; вж. Mercati, Sulla vita . . ., p. 176 nota 1.

[4]) Вж. за родството у S. G. Mercati, op. c., p. 74, nota; нѣкои сведения за Андроника Палеологъ вж. у Златарски, п. с., III. сс. 377, 428, 430—31, 436.

[5]) S. G. Mercati, op. c., p. 74, 7 sqq.

[6]) Ibidem, p. 74, 18 sqq.; p. 79, 7 sqq. е споменато господството на латинцитѣ въ Цариградъ.

[7]) Споредъ G. Acropolita, ed. Heisenberg, pp. 83, 12—84, 16, имп. Иванъ Ватаци завоювалъ Солунъ въ края на 1246 г., назначилъ Андроника Палеолога презъ декемврий с г. Великиятъ доместикъ малко време поживѣлъ на тази длъжность (ὀλίγον ἐπιβιοὺς χρόνον), разболѣлъ се (νοσήσας), приелъ монашество (τὴν τρίχα ἀποκαρείς) и починалъ; той билъ погребанъ въ Солунъ (вж. ibidem, p. 162, 9—12). Повече сведения за приемането на монашество отъ Андроника дава Яковъ: вж. S. G. Mercati, op. c., pp. 75, 22—32; 76, 13; 79, 30 sqq.; 81, 3—6.

[8]) Яковъ споменува за тежкото положение, въ което се намиралъ градътъ, като „безпристаненъ корабъ, неуправляванъ", преди 1245 г., и за благотворната промѣна, която настанала следъ като

признава, че самъ твърде често се е ползувалъ отъ благодеянията и почеститѣ на Андроника Палеологъ, ако и да се е запозналъ съ него отъ малко време: ἡμεῖς δὲ οἱ πλειστάκις τοῖς σοῖς ἐντρυφήσαντες ἀγαθοῖς καὶ πολλῶν ἀπολελαυκότες τιμῶν, καίπερ ἀγνῶτες ὄντες νεώτερόν τε πρὸς γνῶσιν σοι παραγγείλαντες.[1]) Охридскиятъ архиепископъ изтъква, че съ тази надгробна речь е искалъ да изкаже благодарностьта си къмъ Андроника за оказанитѣ почести.[2]) Тази монодия ще да е била съставена въ края на 1246 г. или въ началото на 1247 г., когато Яковъ вече билъ напусналъ охридската архиепископия.[3]) Ако и самъ Яковъ съ скромность да изтъква своитѣ оскѫдни знания (τὴν γλῶτταν ἔχων αὐαινομένην τῇ λειψυδρίᾳ τῆς γνώσεως) и неизяществото на своя стилъ (ἀγλευκὲς ἦπου καὶ μετ' ὀλιγότητος ἄχαρι τὸ μονῳδητικὸν προῆκα ῥευμάτιον),[4]) трѣбва да се признае неговата голѣма начетеность и витийско умение.[5]) Изглежда, че връзкитѣ на Якова Проархий съ Андроника Палеолога сѫ били наистина трайни, защото бившиятъ охридски архиепископъ е съставилъ за достойния[6]) византийски пълководецъ и нарочни стихове.[7])

миналъ подъ властьта на никейския императоръ: ἦμεν τὸ πρῶτον ὡς σκάφος ἀλίμενον, ἀνοιάκιστον, ὅτε κατεχόρευον Ἐριννύες κατὰ τοῦ ἄστεος, λιμὸς καὶ λοιμός, σκύλα βαρβαρικά, λεηλασίαι συχναί. ἀφ' οὗ δὲ κέρας σωτηρίας [cf. Luca, I, 69] ἀντεδόθη παρὰ θεοῦ — ὁ χαριτωνυμίᾳ δήπου κλεϊζόμενος βασιλεὺς [Иванъ III Ватаци] . . . — ἀφ' οὗ οὖν οὗτος ἐκυρίευσε παραδείσου τοῦ καθ' ἡμᾶς, οἷόν τινα φλογίνην ῥομφαίαν [Genesis, III, 24] ἐγκατέστησέ σε [Андроникъ Палеологъ] τοῖς ἀντιμάχοις ἀπρόσμαχον, ἐμπύριον μὲν αὐτοῖς, ἡμῖν δὲ καὶ λίαν σωτήριον (вж. S. G. Mercati, ib., pp. 76, 18—77, 6). Изказано е опасение, че градътъ може отново да бѫде нападнатъ отъ враговетѣ, ако Иванъ Ватаци не изпрати другъ, подобенъ на Андроника, добъръ управитель: πτοούμεθα γὰρ μήποτε κατακυβιστήσωσι πάλιν Ἅρπυιαι καθ' ἡμῶν καὶ ἄλλων ἔθνεα δυσκαταμαχήτων Κηρῶν, εἰ μὴ ὁ τῇ πορφυρίδι καλλωπιζόμενος . . . . ἕτερον, εἰ καὶ μὴ ἐφάμιλλον, ἀντιπέμψειεν ὡσεὶ τόξον χαλκοῦν τοὺς ἀντιδιαθησομένους ἀκροβολιζόμενον καὶ τρεπόμενον (Mercati, ib., p. 77, 17—22). За неговъ замѣстникъ билъ назначенъ Теодоръ Филъ (вж. G. Acropolita, 84, 15—16).

[1]) S. G. Mercati, op. c., pp. 77, 24—78, 2.

[2]) Ibidem, p. 81, 8—12: ταύτην ἐξ Ἰακώβου δέδεξο τὴν δακρυώδη χοήν, φιλτάτη μοι κορυφή· τοῦτο τὸ μικρὸν λιβάδιον ἐκ ψυχῆς ὀχετευόμενον ὡς κρατῆρα φιλικώτατον ἥγησαι, οὐκ ἐν ἐξόδῳ σοι κειμένῳ ῥανθέν— μεγάλῳ καὶ γὰρ διεστήκαμεν ἀμφότεροι χάσματι — ἀλλ' ὡς ὑπερδεξιων τῆς ὀρείου ταύτης οἰκήσεως ἐκεῖθι καταρρυέν . . . .

[3]) Яковъ казва въ монодията си: ταύτην συγκίρνημι τὴν σπόνδην ὑπὲρ ὧν ἐτίμας ἐμὲ τὸν ἀνάξιον ὄντα σεβάσματος· οὗ προὐξένεις τὴν λαχοῦσαν ἀποδιδράσκοντος, ὃν ᾤου χανδὸν πεπωκέναι τὸν ἄκρατον ἐκ πίθου σοφιστικοῦ, ἐγὼ δ' οὐδὲ στραγγὸς ἐκ τούτου τὸ σύνολον ἔσπακα (Mercati, op. c., p. 81, 12—15). Яковъ, след., заявява, че е билъ удостоенъ съ почить, за каквато не е билъ достоенъ (ἐμὲ τὸν ἀνάξιον ὄντα σεβάσματος), като Андроникъ го е взелъ подъ свое покровителство — него, който билъ избѣгалъ отъ падналия му се дѣлъ (οὗ προεξένεις τὴν λαχοῦσαν ἀποδιδράσκοντος). Съ тѣзи думи, както изглежда, се намеква за изоставянето на охридската архиепископия, която Яковъ билъ удостоенъ да управлява.

[4]) Mercati, op. c., p. 81, 15—17.

[5]) По езикъ и стилъ тази творба на Якова може да се сравни съ най-добритѣ византийски подражания на класически образи. Въ монодията могатъ да се откриятъ нѣколко цитати или намеци изъ антични творби, именно изъ Еврипида (Mercati, ib., p. 73 ad l. 13), Илиадата (ibidem, pp. 74 ad l. 4; 75 ad. l. 18; 79 ad. l. 1), Аристофанъ (ib., p. 78 ad l. 11), редомъ съ нѣколко цитата изъ Св. Писание.

[6]) Извънредно ласкаво се отзовава за Андроника Палеолога и G. Acropolita, pp. 83, 19—84, 14.

[7]) Обнародвани у проф. S. G. Mercati, op. c., pp. 82—84: τοῦ αὐτοῦ εἰς τὸν αὐτὸν δία στίχων ἡρωϊκῶν καὶ ἐλεγείων.

Въ една първа стихотворба Яковъ Проархий е направилъ опитъ да изрази мислитѣ си съ изкуственъ омировски езикъ,[1]) а по съдържание е повторено, въ общи думи, онова, което е дадено въ монодията. Въ други стихове, написани пакъ по случай смъртьта на Андроника Палеолога,[2]) Яковъ е изтъкналъ мисъльта за неустойчивостьта и нетрайностьта на човѣшкия животъ (τὴν τῶν χθονίων ἀστατουμένην φύσιν), като е използувалъ цитати изъ Св. Писание и отъ Пиндара. Той припомня, че човѣшкиятъ животъ е като цвѣтъ, който лесно изсъхва, като краткотраенъ тревенъ цвѣтъ (ὡς ἄνθος εὐμάραντον, ὡς χόρτου χλόην πρόσκαιρον); напомня преходностьта на земнитѣ нѣща и необходимостьта отъ смирение, защото славата, благородството, богатството, човѣшката гордость сж скоропреходни и неустойчиви предъ смъртьта ὡς πέπλος ἀράχνιος. Доказъ за всичко това Яковъ вижда въ гроба (ὁ τύμβος), въ който сж поставени останкитѣ на Андроника Палеолога. Поетътъ възхваля произхода и дѣлата на Андроника, които, споредъ него, били известни „до край земя“ (ἄχρι καὶ γῆς τερμάτων); споменува неговия знатенъ родъ, добритѣ му качества, родството му съ Ивана Ватаци. Указано е назначението му за солунски управитель (стих. 49—50: δομέστικον μέγιστον... ἀνθυπατεύειν εἶτα Θεσσαλονίκῃ), приемането на монашеството (ст. 56—57), промѣната на името (ст. 58: κλῆσιν ἀμείψας Ἀρσενιωνυμίᾳ), неговитѣ деца и особено Михаилъ Палеологъ. Всичко завършва съ молитва за покойника. Въ свръзка съ смъртьта на Андроника е написано едно стихотворение въ видъ на въпроси и отговори (Ἕτεροι κατὰ πεῦσιν καὶ ἀπόκρισιν).[3]) Изложени сж познатитѣ вече животописни данни; любопитно е само указанието, че Андроникъ починалъ на „срѣдна възрасть“ (μεσήλικος), отъ пневмония (ὀξεῖα πλευροῦ νυγμαώδυνος λύμη[4]) скоропостижно (ἐν ἡμέραις ἓξ τὴν τομὴν τούτῳ φέρει). За Андроника Палеолога се отнасятъ и стиховетѣ, озаглавени: Ἕτεροι εἰς τὴν ἀνακομιδήν,[5]) сиречь за пренасянето останкитѣ на Андроника отъ Солунъ въ Никея. Въ тѣзи стихове сж дадени, между другото, сведения за монастиря Св. Архангелъ Михаилъ ἐν τῷ βουνῷ τοῦ Αὐξεντίου, чийто ктитори сж били люде отъ рода на Андроника Палеолога.[6])

---

[1]) Ср. напр. у Mercati, ib., p. 84, 48—56, думитѣ на Михаилъ VIII Палеологъ:

„Ποῖ με λίπες“ βοάων „αἲ αἲ“, καρπαλίμως.
ὣς δ' ἄτ' ἔπηξας ἀεθλοσύνης ἴθμασι κραιπνοῖς,
ὣς δ' ἄρ' ἐπισταμένως νωμᾶν ἐπιστασίην
ἦμερος ἦρα μ' ἄσπετος, ἐν δὲ λυκάβασι πλείστοις
ξυμμεῖναι βιότῳ μέσῳ' ὅτε μ' ἐκτελέαις.
ἀλλά γε παμμεδέοντι μελαμφορίῃφι πελάσας
ἵστασο εὐμενέων αἰὲν ὑπὲρ τεκέων,
ναὶ μάλ' ἐμοῖο Μιχαήλ, ὃν περι φίλαο πάντων,
βαιὰν ἐπιγραφίην σήματι δόντος ἐῷ".

[2]) Вж. Mercati, ib., pp. 84—86, подъ надсловъ: τοῦ αὐτοῦ ἰαμβοι.

[3]) Mercati, ib., pp. 87—88.

[4]) Ср. Mercati, Sulla vita..., p. 172; сведението на G. Acropolita, p. 26, 19, че починалъ ἐξ ἐρωτικῶν διαθέσεων, се отнася къмъ деспота Андроникъ Палеологъ, зетъ на Теодора I Ласкариса за първата му дъщеря Ирина.

[5]) Ibidem, pp. 88—89.

[6]) За този монастиръ вж. и нѣкои други указания у Mercati, ib., p. 88 ad. l. 7. За монастиръ вж. особено Μιχαηλ του Παλαιολογου Τυπικον της επι του βουνου του Αυξεντιου σεβασμιας μονης Μιχαηλ του Αρχαγγελου, ed. M. I. Γεδεων (Constantinopoli 1895); за Андроника Палеологъ вж. p. 45.

На Якова Проархий принадлежи сѫщо едно слово въ честь на имп. Иванъ III Ватаци (λόγος προσφωνητικὸς εἰς τὸν αὐτοκράτορα τὸν ἅγιον ἡμῶν αὐθέντην καὶ βασιλέα κῦ<ριν> Ἰωάννην τὸν Δούκαν.[1]) Изглежда, че тази речь е била казана при посещение на Ивана III Ватаци въ Солунъ.[2]) Яковъ съ раболепие заявява, че предъ величието на императора се чувствува слабъ да му въздаде възхвала. Той се затруднява да говори въ присѫтствието на императора (διὰ ταῦτα καὶ τετρεμαίνων ἀνεδυόμην πρώην, θεομεγάλυντε αὐτοκράτωρ, ἀγχοῦ προσφοιτῆσαι σοι καὶ τὴν διαλογὴν ἀμέσοις προέσθαι τῶν φωνητηρίων βολαῖς...)[3]) Застаналъ предъ владѣтель (ἐνταῦθα τοίνυν γενόμενος), той недоумява отгде да начене своето славословие, тъй като съзира колко многобройни и голѣми сѫ достоинствата му.[4]) Той оставя други да говорятъ подробно, а отъ себе си иска да изнесе само нѣкои „ограничени и кратки нѣща“ (εὐόριστά τινα καὶ βραχέα διαλαβεῖν), за да изрази своето подчинение (τὸ δουλόσυνον)[5]). Като първа негова заслуга Яковъ Проархий изтъква това, че „чрезъ него съ божия помощь е било прогонено чуждото и невѣрно племе“ и всички се радвали на „двойна свобода“.[6]) Говорителтъ не иска да говори изначало, за рода на владѣтеля и за миналата му слава. Той изказва мисъльта, че Богъ въ опредѣлени времена дава на човѣшкитѣ поколѣния такива вождове и царе, които ще му бѫдатъ полезни (καθ'ὡρισμένους καιροὺς ταῖς ἀνθρωπίναις γενεαῖς... τοὺς συνοίσοντας ἐφίστησιν ἡγεμόνας καὶ βασιλεῖς), като Мойсея, Исуса Навинъ, Давида, Зоробабелъ.[7]) Следъ падането на византийската държава подъ властьта на кръстоносцитѣ, вседобриятъ Богъ, като не искалъ да изостави напълно ромеитѣ, поставилъ надъ тѣхъ Ивана Ватаци, който откѫсналъ народа отъ варварската вражда и му далъ „пресладка свобода“.[8]) На Ивана Ватаци Яковъ отдава укротяването на скититѣ (куманитѣ) чрезъ християнизирането, вследствие на което, споредъ него, тѣ станали приятели на ромеитѣ.[9]) Въ свръзка съ това сѫ дадени кратки сведения за живота на Ивана Ватаци до заемането на царската власть.[10]) Изтъкнато е по-нататъкъ, че когато Иванъ Ватаци се възкачилъ на императорския престолъ (τοῖς τῆς αὐτοκρατορίας θάκοις ἐνιδρυνθείς), намѣрилъ държавата нападана отъ външни врагове и — нѣкога обширна по всички части на свѣта — ограничена въ Мала Азия, той можалъ значително да разшири владенията си въ европейскитѣ и малоазийски земи.[11]) Припомнени сѫ сѫщо успѣхитѣ му противъ цариградскитѣ латинци (Φραγκῶν γένος).[12]) Яковъ приписва на Ивана Ватаци заслугата, че се справилъ съ създадената въ Стара планина — на една ромейска, споредъ него, земя — българска държава, съ свой царь (βασιλεύς), подъ чиято власть била минала по-голѣма часть отъ Тракия и Илирия, чакъ до земята на

---

[1]) Вж. Mercati, ib., pp. 208—221; ср. и Mercati, Sulla vita..., pp. 172—173.

[2]) Вж. ibidem, p. 208, 1—5: Ἡλιοειδέστατε βασιλέων ἐν ἀσυγκρίτοις ὑπεροχαῖς ..... νῦν ἡγαλλιάσω δραμεῖν ὁδὸν ἐξ ἑῴων κλιμάτων ἐπὶ τοὺς ἑσπερίους ἡμᾶς .....

[3]) Ibidem, p. 209, 9 sqq.

[4]) Ibidem, p. 209, 20 sqq.

[5]) Ibidem, p. 210, 5—11.

[6]) Ibidem, p. 210, 12—13.

[7]) Ibidem, pp. 210, 26—211, 11.

[8]) Ibidem, p. 211, 12—30.

[9]) Ibidem, pp. 211, 31—212, 7.

[10]) Ibidem, pp. 212, 7—213, 3.

[11]) Ibidem, p. 213, 3—21.

[12]) Ibidem, pp. 213, 22—214, 13.

македонцитѣ (ἀρ' οὐχὶ καὶ ταῦτα κατεστρατηγήθη τῇ βασιλικῇ ἀγχινοίᾳ καὶ γενναιότητι; οὐκέτι τὸν πολύψυχρον Αἷμον ἀφεστηκυῖα μοῖρα τῆς ἡμετέρας ἡγεμονίας ἐγκατοικεῖ πλασαμένη καὶ βασιλέα ἐφ' ἑαυτῆς, ὡς διαψεύδοιτο ὁ χῶρος μὲν τὴν πάλαι Σαμάρειαν, ἐκείνη δὲ τὸ τῶν Ἑβραίων δεκάφυλον συνεπίσπασαμένη τὸ πλεῖστον Θράκης τε καὶ τῆς Ἰλλυρίδος ἄχρι τῶν Μακεδόνων).[1]) Нему се дължи, че е попрѣчено на скититѣ (куманитѣ) да опустошаватъ западнитѣ ромейски области.[2]) Споменати сж успѣхитѣ противъ селджуцитѣ (Περσοσκύθαι).[3]) Съ право Яковъ възхвалява по-нататъкъ Ивана Ватаци за обединението на ромейскитѣ европейски и малоазийски земи[4]) и го назовава ὁ τῆς ἐλευθερίας ... πρυτανευτής.[5]) Съ общи слова сж възвеличени Ватациевитѣ военни победи.[6]) Особено е подчертана победата при Родосъ, презъ 1250 г.[7]) Съ възторгъ Яковъ говори за вжтрешната политика на Ивана Ватаци: за установяване на справедливость (δικαιοσύνη), законность (εὐνομία) и редъ въ държавата.[8]) Възвеличена е и мждростьта и предвидливостьта на императора (τὴν δὲ φρόνησιν ὁποῖος ἔστιν).[9]) Всички сж готови, споредъ Якова, да се жертвуватъ за него (ὑπὲρ αὐτοῦ καταπροήσεσθαι καὶ σώματα καὶ ψυχάς).[10]) Съ нѣколко думи сж очертани отношенията съ българитѣ,[11]) съ Фридриха II, съ иконийския султанъ, съ татаритѣ.[12]) Възхваленъ е сжщо наследникътъ на Ивана Ватаци, Теодоръ Ласкарисъ.[13]) Сравненъ съ Константина Велики, Иванъ Ватаци, споредъ думитѣ на Якова, би трѣбвало да бжде поставенъ много по-високо.[14]) Говорителтъ припомня накратко за онова време, когато ромеитѣ се наслаждавали на всѣкакви блага — значи, преди латинското нашествие, — после настжпването на злинитѣ, и, найсетне, новия възходъ.[15]) На края, Яковъ припомня накратко различнитѣ добрини отъ установяването на никейската власть: вжтрешенъ и външенъ миръ и единство. Едновѣрци, ромеитѣ сега се намирали подъ една държавна власть

---

[1]) Ibidem, p. 214, 13—18.

[2]) Ibidem, p. 214, 18—20: οὐκέτι Σκυθικὸν τόξον τὰ προστυχόντα λητζεται τῆς καθ' ἡμᾶς δυσμικῆς Σκυθῶν ἐρημίαν ἀπεργαζόμενον.

[3]) Ibidem, p. 214, 20—22.

[4]) Ibidem, pp. 214, 22—215, 3.

[5]) Ibidem, p. 215, 4.

[6]) Ibidem, pp. 215, 26—216, 20.

[7]) Ibidem, pp. 216 21—217, 11; вж. тамъ (nota adl. 30) други указания за тази победа.

[8]) Ibidem, pp. 217, 12—218, 12; за вжтрешната политика на Ивана Ватаци вж. и A. A. Vasiliev, Histoire de l'Empire byzantin, II (Paris 1932), p. 225 sqq.

[9]) Ibidem, p. 218, 13—32.

[10]) Ibidem, p. 219, 1—6.

[11]) Изглежда, че за връзкитѣ на Ивана Ватаци съ Ивана Асена II се говори въ редоветѣ, ibidem, p. 219, 6—10: ἀλλὰ καὶ ὁ ὑπερόριος πολλαχόθεν ἐθνάρχης ἐκ τερμόνων τῆς τετρακλίμου περιστειν̣εται ταῖς εἰς ἡμᾶς ὁδοῖς τετρωμένος ἀγάπης ὧν ὅστοις, ἰδεῖν ἀκοῦσαί τε ὀρυγνοώμενος ὄψιν ἐκείνην καὶ λαλίαν, ὧν ἐκ περάτων ἐπιτυχεῖν ἐπεθύμησε ... За връзкитѣ между двамата владѣтели вж. у Златарски, п. с., III, с. 378 сл.

[12]) Ibidem, pp. 219, 10—220, 3.

[13]) Ibidem, p. 220, 4—17.

[14]) Ibidem, p. 220, 18—27.

[15]) Ibidem, p. 221, 4—18: ἦμεν ποτ' ἦμεν, διαπρεπέστατε βασιλέων, οἱ τῆς Ῥωμαίων ἔποικοι καλοῦ <π>αντὸς ἀπολαύοντες, ὅτε βαθεῖα γαλήνη πραγμάτων περὶ ἡμᾶς ἐνεχόρευεν, ἡνίκα τὸ δεσπόζον ἀκραιφνοῦς θεοσεβείας ἐξ ἀγωγῆς τὸ δεσπ·ζόμενον δι' ἀκλινοῦς κατεργασίας τῶν ἐντολῶν τῷ κρείττονι προσε <.....>. ἀλλ' ἀπεσύρημεν ἄμφω τῆς εὐθείας καὶ κακοῖς συνεκύρσαμεν. νῦν δὲ πάλιν ἀνεκ·ήθημεν δι'οἰκτιρμοὺς ἀφάτους θεοῦ καὶ εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀποκατέστημεν ... Отъ тѣзи думи може да се заключи, че Яковъ е помнѣлъ времето преди 1204 г., след., ще да е билъ роденъ още въ края на XII в.

(νῦν γὰρ ὥσπερ ἕνα θεὸν οὕτω καὶ δεσποτεύοντα κοσμικῶς μονώτατον σεβαζόμεθα). Той пожелава на Ивана Ватаци да установи за рода си трайно наследие на византийския престолъ (ἄχρι συντελείας ἄσβεστον τηρεῖσθαι τὸν λύχνον τῆς αὐτοκρατορίας ἐπὶ τοῦ θρόνου σου κατὰ διαδοχὴν ἐς ἐγγόνους καὶ ἀπεγγόνους μεταπε.πόμενον).[1])

Тази речь на Якова Проархий, която е казана къмъ имп. Ивана Ватаци вѣроятно въ Солунъ, ще трѣбва да се датира, изглежда между 1250 г. и 1254 г.[2]) Знае се, обаче, че Иванъ Ватаци е посетилъ Солунъ при последния си походъ въ западнитѣ области — презъ 1252 г. и е напусналъ солунскитѣ покрайнини презъ лѣтото (или есеньта) 1253 г., за да се завърне на изтокъ. Императорътъ пристигналъ въ Никея презъ м. февруарий 1254 г., разболѣлъ се и починалъ въ края на сѫщата година.[3]) Речьта на Якова Проархий, прочее, ще да е била казана при посещението на императора въ Солунъ презъ 1252—1253 г.

Проф. S. G. Mercati е обнародвалъ сѫщо и занимливитѣ стихове на Якова Проархий, надсловени: τοῦ μακαρίου καὶ σ.φωτάτου κῦρ Ἰακώβου τοῦ ἐν τῇ σεβασμίᾳ μονῇ τοῦ ἁγίου Μελετίου μ<ο>νάσαντος καὶ μετὰ ταῦτα γεγονότος μητροπολίτου Βουλγαρίας, ὁπότε ὁ βασιλεὺς κῦρ Θεόδωρος ὁ Κομνηνὸς ἐπέρῃ τῶν ὧδε μερῶν καὶ ἀπὸ τῶν φοσσάτων αὐτοῦ ἐκκοπὲν μέρος οὐκ ὀλίγον καὶ πρὸς τὰς μονὰς τοῦ ἁγίου Μελετίου ἐπελθὸν ἐκούρσευσε ταύτας καὶ παρὰ μικρὸν εἰς ἐρήμωσιν τελείαν εἰργάσατο.[4]) Стихотворецътъ призовава псалмопѣвеца Давида да опише настаналитѣ за монастиря злочестини. Той припомня миналото благоденствие и красота на обителта.

σὺ δ' εἰ μαθεῖν βούλοιο τοῦ χώρου, ξένε,
ἣν κλῆσιν αὐχῶ καὶ πολιστὴν τὸν τίνα,
Μυούπολίν με καὶ Μελέτιον κλύεις,
τὸν κοσμολαμπῆ καὶ νοητὸν φωσφόρον
ἀσκητικαῖς φαύσαντα φωτοχυσίαις.[5])

Монастиръть на св. Мелетий при Миуполисъ (Μυούπολις) — между Атика и Беотия, на планината Китеронъ (Κιταιρών)[6]) — е билъ издигнатъ въ пуста и планинска область, но по това време, благодарение и на императорски благодеяния (τὰς ἐξ ἀνάκτων ἀφθόνους χορηγίας), се намиралъ въ разцвѣтъ и и билъ обитаванъ отъ голѣмъ брой монаси (ηὔξει καθ' ὥραν ἀριθμὸς τῶν ἀζύγων). Когато императоръ Теодоръ Комнинъ извършилъ походъ въ Елада, часть отъ

---

[1]) Ibidem, p. 221, 14—33.

[2]) Като terminus post quem трѣбва да се вземе победата при Родосъ, презъ 1250 г., за която се говори въ словото и която обстойно е описана у G. Acropolita, pp. 86, 1—88, 14. За датата на тази победа вж. и указанията на Mercati, ib., p. 216 nota.

[3]) За тѣзи събития вж. G. Acropolita, pp. 89, 20 sqq.; 92, 22 sqq.: καὶ τῇ τῆς ὁπώρας ὥρᾳ συσκευασάμενος τὰ στρατεύματα τῆς εἰς ἕω φερούσης ἐφήψατο; pp. 101, 19 sqq., 103, 15 sqq.

[4]) S. G. Mercati, ib., pp. 222—226, споредъ cod. Vindob. hist. gr. 106.

[5]) Ibidem, p. 223, 17—21.

[6]) Подробно описание на този монастиръ е далъ покойниятъ атински митрополитъ Χρυσοστομος Παποδοπουλος, Ὁ οσιος Μελετιος ὁ νεος (пер. 1035—1105) (Εν Αθηναις 1935), pp. 14 sqq., 73 sqq.; ср. Mercati, op. c., p. 223 nota. Въ това стихотворение има ценни сведения за състоянието на монастиря презъ XIII в., които могатъ да се добавятъ къмъ изследването на покойния атински митрополитъ.

войската нападнала монастиря.[1]) Нападателитѣ измѫчвали монаситѣ, разграбили имуществата. Но най-лошото било това, че войската нахълтала въ храмове, разграбила църковната утварь и книгитѣ, поругала мощитѣ и иконитѣ, извлѣкла и била свещеницитѣ. Монастиръть е билъ разграбенъ и опустошенъ.

Μυούπολις, κώκυσον, ὦ φίλ' Ἀθῆναι.
ἔσβη τὰ λαμπρὰ τῶν μονῶν Μελετίου.[2])

Поетътъ, накрая, призовава божието застѫпничество за наказание на виновницитѣ. Отъ тѣзи стихове може да се заключи, че Яковъ Проархий първо е билъ монахъ въ монастиря св. Мелетий при Миуполисъ.[3]) Тамъ той е билъ свидетель на нападението на войскитѣ на епирския деспотъ Теодора Комнинъ (1214—1230)[4]) къмъ 1222 год.[5]) Стиховетѣ сѫ писани наскоро следъ нападението, както може да се заключи отъ думитѣ на поета, че то е станало „завчера" (πρόχθιζον).[6]) Годината на нападението на епирскитѣ войски дава едно указание, до кога Яковъ е билъ монахъ въ този монастиръ. Въ надслова е посочено изрично, че изборътъ на Якова Проархий за охридски архиепископъ е станалъ едва по късно: Ἰακώβου τοῦ ἐν τῇ σεβασμίᾳ μονῇ τοῦ ἁγίου Μελετίου μονάσαντος καὶ μετὰ ταῦτα γεγονότος μητροπολίτου Βουλγαρίας... Архиепископството на Якова въ Охридъ, след., би трѣбвало да се отнесе най-общо между годинитѣ 1222 и 1246 г.

Отъ изложенитѣ данни, обаче, може да се направятъ нѣкои по-точни изводи относно времето, презъ което Яковъ е заемалъ длъжностьта охридски архи-

[1]) Mercati, ib., p. 224, 51—56.
τοῦ Δουκάνακτος Αὐτόνων Θεοδώρου
καθ' Ἑλλαδος πρόχθιζον ἐστ ατευτόκος,
σμῆνός τι συχνὸν ἐρραγὲν τοῦ φοσσάτου
βαρβαρικόν, δύσηνον, ἱταμοτρόπων,
κηφῆνες ὥσπερ κεντροδῆκται κηφίαι,
ἄμιτω προσαράσσουσι . . .

[2]) Ibidem, p. 226, 116—117.

[3]) Споредъ предположението на проф. Mercati, Sulla vita . . ., p. 169, Яковъ приелъ иночеството въ този монастиръ: Indossò il saio monastico nel monastero di Myopolis.

[4]) Стиховетѣ сѫ писани несъмнено въ връзка съ походъ на деспота Теодора Комнинъ, а не на Теодора II Ласкарисъ (ср. Mercati, Sulla vita . . ., p. 168), значи между 1214 и 1230 г., а не между 1254—1258 г., когато е царувалъ Теодоръ II Ласкарисъ. Както изрично е посочено въ надслова на стихотворението, Яковъ тогава е билъ още монахъ, а едва по-късно станалъ охридски архиепископъ. Презъ времето на Теодора II Ласкариса, Яковъ Проархий вече отдавна е билъ на св. Гора Атонска, както може да се заключи отъ указанията на посветеното нему Влемидово съчинение и отъ приведенитѣ по-горе слова на Ивана Векъ. Освенъ това, въ стихотворението ясно е указано името на владѣтеля.

[5]) Митрополитъ Χρυσόστομος, op. c., p. 29 sqq. пише за това нападение, че е било извършено κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ ιγ' αἰῶνος, при походъ на Теодора Комнинъ противъ франки и българи и за завладяване на Солунъ. Архиепископътъ е знаелъ за стиховетѣ на Якова (когото той погрѣшно назовава още и Иоанъ, подобно на K. Sathas; ср. Mercati, Sulla vita . . ., p. 176), но не е познавалъ изданието на проф. Mercati (вж. Χρυσόστομος, ib., p. 30 nota 2). — Теодоръ Комнинъ е назованъ ἄναξ (Mercati, ib., p. 224, 51: Δουκάνακτος). Може да се смѣта, че нападението е било извършено не къмъ 1214 г. (за събитията вж. G. Acropolita, p. 25, 6 sqq.) а по времето на неговото прогласяване за солунски императоръ, когато е увеличилъ владенията си (вж. Acropolita, p. 33, 14 sqq.), след., къмъ 1222 г.

[6]) Mercati, op. c., p. 224, 52.

епископъ. Проф. S. G. Mercati[1]) съ право изтъква, че всрѣдъ празднотитѣ въ списъка на охридскитѣ архиепископи презъ XIII в. установени дати сѫ: 1213 г. за Иоана Каматиръ,[2]) 1220—1234 г. за Димитрия Хоматианъ[3]), 1250—1261 за Константина Кавасила;[4]) преди 1292 г. за Генадия[5]) и 1294—1299 за Макария.[6]) Той предполага, че Яковъ е билъ митрополитъ следъ Димитрия Хоматиана (1220—1234) и преди Константина Кавасила (1250—1261), като презъ 1247 г. вече е билъ напусналъ архиепископството.[7]) Ако се приеме указанието на Синодика[8]), че по времето на царь Иванъ Асеня II (1218—1241),[9]) по-точно следъ 1234 г. (следъ Д. Хоматиана) до 1241 г. сѫ били архиепископи единъ следъ другъ Иоаникий и Сергий, то може да се предположи, че Яковъ ще да е билъ охридски архиепископъ между 1241 и 1247 г.

Споредъ Георги Пахимера,[10]) Яковъ като охридски архиепископъ билъ коронясалъ солунския деспотъ Теодоръ Комнинъ. Това указание на Пахимера е неточно, защото Теодоръ Комнинъ билъ коронясанъ отъ Димитрия Хоматиана къмъ 1222 г.,[11]) но то свидетелствува, че Яковъ е билъ добре известенъ на съвременницитѣ си.

---

[1]) Mercati, Sulla vita . . ., p. 170.

[2]) Снѣгаровъ, п. с., сс. 206—207, приема, че той заелъ охридския архиепископски престолъ следъ 1183 г., а е умрѣлъ въ 1215 г.

[3]) Споредъ Снѣгаровъ, п. с., сс. 207—210, той е станалъ архиепископъ къмъ края на 1216 г. и останалъ на тази длъжность не много следъ 1234 г.

[4]) Споредъ Снѣгаровъ, п. с., с. 211, той е билъ охридски архиепископъ по времето на Теодора II Ласкариса (1254—1258) и въ началото на царуването на Михаила VIII Палеологъ (1260—1282), безъ да могатъ да се опредѣлятъ точно годинитѣ. Единъ документъ, обаче, дава 1250 г.

[5]) Снѣгаровъ, п. с., с. 212, изтъква, че той е билъ поставенъ отъ Андроника II Палеологъ (1282—1328), останалъ е малко време въ Охридъ и преди 1289 г. е напусналъ архиепископството.

[6]) Споредъ Снѣгаровъ, п. с., с. 212, за него сѫ известни годинитѣ 1295 и 1299.

[7]) Проф. Mercati, Sulla vita . . ., p. 170, е допусналъ една несъобразность, като твърди, че Яковъ е билъ близъкъ приятель на Андроника Палеологъ, и отъ него, въ съгласие съ Ивана Ватаци, билъ въздигнатъ на архиепископския престолъ: fu intimo di questo generale . . . dal quale, d'accordo con Giovanni Duca Vatatzes, fu promosso alla sede metropolitana di Achrida). По-нататъкъ, обаче, той посочва собственитѣ думи на Якова, отъ които се вижда, че познанството му съ Андроника Палеолога е отъ неотдавнашно време, или, както добре изтъква проф. Mercati, „можеби следъ заемането на Солунъ въ 1246 г." (le relationi con il Paleologo sono di data recente, per confessione dell'oratore . . . forse dopo la conquista di Tessalonica del 1246). Ако това е вѣрно, то Яковъ би трѣбвало да е билъ охридски архиепископъ само най-кратко време — нѣколко месеца, защото заемането на Солунъ е станало въ края на 1246 г., а при смъртьта на Андроника, въ 1247 г., Яковъ вече е билъ напусналъ архиепископията. Трѣбва, след., да се предполага, че Яковъ ще да се е запозналъ съ Андроника вече като екс-архиепископъ и като такъвъ ще да се е ползувалъ отъ неговитѣ услуги и благодеяния.

[8]) Вж. М. Г. Попруженко, Синодикъ царя Борила (София 1928), с. 92: между мітрополіты сіи бѣшѧ при бл҃гочьстивѣмъ цр҃и а҆сѣни подь областіѫ тръновскыѧ патріархіѫ, се споменуватъ (с. 93): „Іѡа́никіе. Сергіе. а҆рхіеп҃кпи ѿхридстіи.

[9]) Ср. Снѣгаровъ, п. с., с. 211.

[10]) Вж. G. Pachymeres, I, p. 82, 4—12, p. 137, 9—10 (= Migne, P. Gr., CXLIII, coll. 517, 575).

[11]) Вж. G. Acropolita, pp. 33, 14—34, 5; ср. Снѣгаровъ, п. с., с. 111 и бел. 5; с. 118 сл.; Mercati, Sulla vita . . ., pp. 168, 171. Отношенията между Хоматиана и Теодора Комнина сѫ били добри, което е новъ доказъ, че не на Хоматиана (както смѣта Снѣгаровъ, п. с., с. 280), а именно на Якова принадлежи стихотворението за похода на Теодора Комнина, въ което сѫ изразени лоши чувства и неласкави мисли за епирския деспотъ.

Яковъ Проархий, прочее, се е родилъ въ Ахея (Пелопонезъ)[1]) вѣроятно къмъ края на XII в. Къмъ 1222 г. е билъ монахъ въ монастиря св. Мелетий въ Миуполисъ. Между 1234 г. и 1246 г., или по-вѣроятно между 1241 г. и 1246 г. е билъ охридски архиепископъ, следъ което се оттеглилъ въ Солунъ и на Св. Гора Атонска, гдето билъ избранъ игуменъ на Великата Лавра.[2]) Починалъ е преди 1293 г.[3]) Неговитѣ книжовни творби, доколкото сж известни — а би било желателно да се издирятъ и обнародватъ всичкитѣ — го окачествяватъ като занимливъ църковенъ писатель съ добро хуманистично образование.[4])

---

[1]) Възъ основа на думитѣ: καὶ καὶ ζῶν ἔτι κατίδοιμοι τὴν ἐμὴν Ἀχαΐαν καὶ τὴν πρόσχωρον Ἑλλησίδα . . . (Mercati, Jacobi Bulg. Arch. opusc., p. 214, 5—6) проф. Mercati, Sulla vita . . ., p. 169 изказва предположението, че Яковъ е роденъ въ Ахея.

[2]) Това свидетелствува една приписка и подписътъ на единъ документъ, посочени у Mercati, Sulla vita . . ., pp. 170, 167/8. Подписътъ е отъ 1288 г.

[3]) За датата на смъртьта ср. сжщо Mercati, Sulla vita . . ., pp. 170—171. Като напълно установенъ terminus ante quem е годината 1293, когато е починалъ Векъ. Проф. Mercati, ib., p. 171, е посочилъ и нѣкои съмнителни сведения за Якова.

[4]) Въ свръзка съ идеитѣ, начетеностьта и стихотворнитѣ похвати на Якова вж. ценнитѣ указания на проф. Mercati, Sulla vita . . ., pp. 172—176.

Appunti di storia bulgara medioevale

In una prima nota l'Autore tratta della parola φαρακλός = φαλακρός che si legge in una delle iscrizioni di Hambarlij. Egli ha voluto provare che l'interpretazione di questo termine come una indicazione dell'imperatore Niceforo I (802—811) è insostenibile. Si aggiunge inoltre un passo tratto da opere della scuola di M. Psello, ove si dà un senso diverso alla parola φαρακλός, cioè »ἁμαρτωλός, ἄσπλαγχνος«.

Nella seconda nota è stato pubblicato un frammento del cod. Vat. gr. 299, fol. 393, ove si parla della città di Σωσκός, indicando che anche essa si trovava nei confini della tema di Bulgaria.

A credere ad un passo della cronaca di Robert de Clary, i Bulgari di Kalojan avevano affermato di conoscere la storia della guerra di Troja. L'Autore ricorda — al contrario di ciò che avevano sostenuto ultimamente alcuni scienziati stranieri — che nella letteratura bulgara del Medioevo esisteva, al di fuori delle versioni della leggenda di Troja, conosciute del secolo XIV, anche una versione più antica, del secolo IX oppure X. Probabilmente questa versione fu la fonte donde i Bulgari dell'inizio del sec. XIII conoscevano la storia della guerra di Troja.

In una ultima nota l'Autore prende mossa da una affermazione nella pubblicazione più recente del celebre storico bulgaro V. N. Zlatarski, per raccogliere le notizie sulla persona e sull'opera di Giacomo di Bulgaria, arcivescovo di Ohrid probabilmente negli anni 1242—1246. L'Autore ha cercato di elucidare alcuni problemi poco chiari intorno alla vita di questo personaggio, come anche intorno alla sua operosità letteraria, basandosi specialmente su alcuni nuovi studî, particolarmente di prof. S. G. Mercati, a cui, in ottimo ricordo e profonda riconoscenza, sono dedicati questi appunti.

Iv. Dujčev